

*Tatiana IVANTYŠYNOVA*

## **SLOVANSKÉ KONTAKTY SLOVÁKOV V DRUHEJ POLOVICI XIX STOROČIA**

*Простежено міжслов'янські контакти словаків у другій половині XIX ст., зокрема в добу існування Словацької Матиці (1863–1875), яка налагодила книгообмін зі слов'янськими "Матицями" та культурними осередками, особливо в межах Австрійської держави, в тому числі з русофільськи налаштованими Народним Домом і Галицько-Руською Матицею у Львові, Товариством св. Івана Хрестителя в Пряшеві, Товариством св. Василя в Ужгороді. Наголошено на поступовому згортанні в словацькій політиці після закриття Словацької Матиці контактів з іншими слов'янами монархії, в тому числі (з політичних мотивів) з українцями Галичини, й все виразнішій її орієнтації на Росію.*

Ключові слова: словаки, Словацька Матиця, міжслов'янські зв'язки.

Ideovo vychádzal proces utvárania Slovákov ako novodobého národa z Kollárovej idey slovanskej vzájomnosti. Význam, ktorý zohrala u Slovanov pre vznik národných ideológií čiastočne zatienil jej, rovnako dôležitú, kultúrnu funkciu.

Program kultúrnej spolupráce na etnickom základe, ktorý nastolil Kollár bol motivo- vaný jednak snahou čelit' prevahe kultúr väčšinových národov v strednej Európe, jednak úsilím o podporu týchto, úrovňou kultúry a osvetovými cieľmi, typologicky príbuzných hnutí. Tieto, v XIX. stor. veľmi intenzívne medzislovanské kultúrne aktivity v Habsburskej monarchii, vytvorili v tomto regióne osobitý kultúrny fenomén. Mal za následok celko- vý vzostup kultúrnej úrovne Slovanov, i keď v závislosti na ich konkrétnej politickej a materiálnej situácii. Spätosť kultúrnych procesov slovanských národov s ich politickým vývinom, s dynamikou nacionalizmu určila i ambivalentný charakter slovanskej osvety a kultúrnej vzájomnosti v tomto období. Charakter medzislovanských vzťahov v prvom období formovania novodobých národov (národného obrodzenia) bol väčšmi ovplyvnený ideologickými potrebami národného pohybu – etnickej diferenciacie, formovania vlastnej národnej identity. V období konštituovania základných ideologických, politických resp. štátoprávnych atribútov existencie novodobých slovanských národov sa zvýraznila funk- cia kultúrno-osvetová, ale súčasne i pragmatické politické ciele (hl'adanie spojencov).

Na vývine spoločenských a kultúrnych vzťahov Slovákov k okolitým slovanským národom sa tieto všeobecné príznaky prejavili v plnej miere. V prvých dvoch obdobiach (do revolúcie 1848 a po nej) sa tieto kontakty vyvíjali analogicky ako u ostatných oko- litých slovanských národov. Od zavedenia dualizmu v monarchii maďarizačná politika vlády v Uhorsku zabrzdila prirodzený vývin slovenského etnika, čo sa prejavilo nielen v ideológii, politike slovenskej politickej reprezentácie, ale i v oblasti kultúrnych stykov, so všetkými sprievodnými znakmi určitej jednostrannosti a deformácie.

Významným prvkom spoločenskej štruktúry v procese formovania novodobých slovanských národov sa stali kultúrne spolky. U menšinových národov vytvárali mechanizmy rozvoja celonárodnej i etnickej lokálnej kultúry súčasne však mali i politické funkcie a pôsobili na formovanie národnej a politickej identity<sup>1</sup>. Dominantné postavenie vo vývine slovenskej kultúry, a budovaní jej slovanských a medzinárodných väzieb mala v XIX. storočí *Matica slovenská*. I napriek tomu, že pôsobila iba od 1863 do 1875 roku, kedy bola maďarskými vládnymi úradmi zrušená, vytvorila určitý model národnej i regionálnej kultúry, ktorý i po jej zániku mohol transformovať do iných spoločenských foriem (*Muzeálna slovenská spoločnosť*, *Živena*, kultúrnoorganizátorská činnosť časopisu *Slovenské pohľady* a i.). Vytvorili sa tak predpoklady pre uchovanie kontinuity vývinu slovenského národa. I v rozvíjaní medzislovanských kultúrnych kontaktov bola v druhej polovici XIX. stor. *Matica slovenská* jedinou národnou inštitúciou, ktorá mohla reprezentovať Slovensko navonok.

V počiatočných formách formovania slovenského národného hnutia slovanské kultúrne kontakty boli postavené takmer výlučne na osobných kontaktoch. I napriek tomu že zohrali priekopnícku úlohu pre nadviazanie prvých kultúrnych kontaktov<sup>2</sup>, nemohli nahradiť inštitucionálne väzby. Potrebu vytvorenia takéhoto kultúrneho centra si uvedomovali slovenskí vzdelanci už od 20 rokov XIX. stor.

Začiatkom 50. rokov možno zaznamenať súbežne viaceré návrhy na zriadenie *Maticy slovenskej*. Z hľadiska našej témy boli najzaujímavejšie práve tie, ktoré v tej či onej miere kalkulovali s všeslovanským rámcom pôsobenia kultúrnej inštitúcie Slovákov. Projekt *Všeslovanskej akademie pre rakúskych Slovanov* Jonáša Záborského predpokladal zriadenie centrálnej kultúrnej inštitúcie v Prahe alebo vo Viedni, s vybudovanou knižnicou a muzeálnymi zbierkami<sup>3</sup>. V projekte doznievali na jednej strane idey austroslavizmu<sup>4</sup> rozšírené v rakúskej monarchii v 40. rokoch, na druhej strane prejavil sa v ňom význam idey slovanskej vzájomnosti v ideológii i kultúrnej orientácii. Myšlienku kultúrnej spolupráce Slovanov akcentoval i návrh na zriadenie *Maticy rakúsko-uhorských Slavianov*, ktorý vyšiel z okruhu spolupracovníkov L. Štúra. Jeho ciele boli v návrhu formulované takto: “Aby literatúra všetkých v Rakúskej korunnej zemi Uhorskej bydliačich slovanských kmeňov a síce: Slovákov, Rusínov a Chorvatov-Srbov dajakého zdarilejšieho úspechu došla, uznalo sa od milovníkov literatúry nadrečených kmeňov slovanských za potrebné, aby sa táto vzájomne spojenými silami podporovala, tak uzniesla sa v tom, aby sa jedna všetky hore menovaným rakúsko-uhorským kmeňom slovanským spoločná *Matica* založila”<sup>5</sup>. V porovnaní s projektom Záborského bol reálnejší iba v tom, že zohľadňoval existujúce politické a správne členenie Rakúskej monarchie. Rovnako kládol dôraz na zriadenie ústrednej inštitúcie, knižnice a zbierok. Vychádzal zo skúsenosti spolupráce s Rusínmi v 40. rokoch.

I v návrhu na vytvorenie slovenského kultúrneho spolku *Tatrín* sa pamätalo na pôsobenie medzi Rusínmi. Rozvíjanie osvety medzi nimi sa malo konať i vzhľadom na “národné potreby bratov Rusínov”<sup>6</sup>. Zaujímavým prvkom v návrhu bolo zdôraznenie nadkonfesionálneho charakteru spolku, prístup, ktorý zohral rozhodujúcu úlohu i v procese národnej integrácie slovenskej etnickej komunity. Návrhy na zriadenie *Maticy slovenskej* v širokých slovanských kontúrach v 50. rokoch vyplývali jednak z nevyhraného vedomia slovenskej národnej identity, ale i so zamieňaním vnútorných (národných) a vonkajších (nadmárodných) funkcií proponovaného národného slovenského spolku.

Priaznivejšia situácia pre rozvinutie slovenských kultúrnych snáh nastala až v 60. rokoch XIX. stor. zmenou celkovej politickej situácie a žičlivejším postojom Viedne. Zosilnenie volania po vytvorení celonárodného spolku vyplývalo i so sociálnych a spoločenských zmien v slovenskej spoločnosti v tomto období, rozšírením okruhu národne orientovaných vrstiev. Založenie *Maticy slovenskej* postavilo organizovanie slovenskej kultúry a spolkového života na pevný základ a vytvorilo predpoklady pre systematické budovanie kultúrnych kontaktov s okolitými najmä slovanskými národmi. *Matica* priamo v stanovách deklarovala nadviazanie kontaktov so “všetkými povolenými slovanskými literárnymi spolkami”<sup>7</sup>. Oproti 40. a 50. rokom mala jej slovanská koncepcia pragmatický a nie ideologický charakter. Ťažiskom jej pôsobnosti bolo formovanie národnej kultúry, integrácia slovenského etnika, jeho mobilizovanie na ceste ku konštituovaniu moderného národa. I keď jej vláda nepovolila organizovať miestne odbočky (iba neskôr mohla vytvoriť tzv. jednatel'stvá), mala členov a priaznivcov na celom území Slovenska. Od počiatkov svojej existencie čelila *Matica* útokom maďarských vládnych kruhov. Sústavne bola obviňovaná z “panslavizmu”<sup>8</sup>. Aby sa vyhla upodozrievaniu so stykom s Ruskom orientovala sa *Matica slovenská* viac na slovanské spolky a kultúrne inštitúcie v Rakúsku. O význame, ktorý *Matica*, napriek tomuto tlaku, prikladala slovanským kontaktom svedčí i skutočnosť, že už krátko po svojom vzniku rozhodla o nadviazaní kontaktov s ostatnými maticami a slovanskými kultúrnymi spolkami. V prevolaní *Maticy slovenskej* (Príhlas) vyzývala ku kultúrnej spolupráci a výmene kníh. V archíve *Maticy slovenskej* sa zachoval preklad tohto prevolania do ruštiny: “Priglašenije Matici slovenskoj k Russkomu narodu v Galiciji i Vengriji”<sup>9</sup>. V priebehu 60. rokov *Matica* (ako o tom svedčí dochovaná korešpondencia), nadviazala rozsiahle styky na výmenu kníh a časopisov. Na výzvu *Maticy slovenskej* reagovali v prvom rade slovanské matice – slovinská, dalmatínska, lužickosrbská (častejšie i prostredníctvom svojho čelného predstaviteľa A. Smolera), ale i ďalšie kultúrne inštitúcie ako Juhoslovanská akadémia v Záhrebe, Múzeum kráľovstva českého, Tovarišstvo Nauk z Krakova, Petrohradská akadémia vied, Slavianskij blagotvoritel'nyj komitét v Moskve a i.

O stykoch *Maticy slovenskej* s Haličou existujú v archíve MS pomerne málo dokumentov. *Matica slovenská* sa už 22. sept. 1863 obrátila na Ruský národný dom v L'vove a znova 14. dec. toho istého roku so žiadosťou o spoluprácu. Odpoveď z L'vova prišla pomerne neskoro. V roku 1865 Jakov Holovackij reagoval na listy z *Maticy slovenskej* a v mene Haličsko-ruskej Maticy informoval vedenie *Maticy*, že zásielky Letopisu Maticy boli zaradené do ruskej národnej knižnice<sup>10</sup>. V roku 1873 Národný dom v L'vove znova listom potvrdil, že prijal zásielku kníh a Letopisu *Maticy slovenskej*<sup>11</sup>. I napriek tomu, že sa medzi *Maticou slovenskou* a L'vovom nerozvinula širšia spolupráca, vzájomná výmena publikácií znamenala faktickú, i keď nie verbálne formulovanú ochotu k spolupráci. Naukový sborník poslal *Matici* v roku 1865 Jakov Holovackij<sup>12</sup>, i neskôr prichádzali z L'vova viacmenej pravidelne zborníky Haličsko-ruskej maticy a niektoré jej ďalšie vydania.

Zásielky od menších slovanských matíc obsahovali spravidla vydania maticných časopisov a zborníkov, prípadne knižné vydania naučného charakteru, folkloristické práce (napr. od lužických Srbov). Bohaté dary, kde boli zastúpené rôznorodé tituly získala *Matica slovenská* od vedeckých spoločností v Prahe, Krakove, vo Viedni a od Slovanského dobročinného komitétu v Moskve.

Za 12 rokov svojej existencie bola činnosť *Maticy* orientovaná na vydávanie kníh a časopisov, budovanie zbierok. Viac ako 10 000 kníh, ktoré *Matica* zhromaždi-

la počas svojho trvania pochádzalo do značnej miery z darov slovanských spolkov a knižnic. V *Matici* sa vytvorila i zbierka historických rukopisov a muzeálnych predmetov. Neskôr v tejto tradícii pokračovala Muzeálna slovenská spoločnosť. Organizovanie vedeckého výskumu zostalo v *Matici* iba v počiatkoch. Letopis *Maticy* však pravidelne publikoval náučne články z rôznych vedných odborov. Zo sporadických zahraničných vedeckých kontaktov, o ktorých sa dochovali zmienky v archíve *Maticy* možno spomenúť, napr. listy Matiju Majara, slovinského národného buditeľ'a a Oleksandra Oleksandroviča Rusova z Kyjeva venované otázkam folklóru (slovenským ľudovým piesňam)<sup>13</sup>.

Hoci sa *Matica slovenská* v stanovách deklarovala ako kultúrna ustanovizeň, význam jej pôsobenia d'aleko presiahol kultúrny rámec. Mal zásadný vplyv na organizovanie celého slovenského národného života v 60.–70. rokoch. Účasť zástupcov *Maticy* na niektorých kultúrnych podujatiach v Habsburskej monarchii, ako boli Slávnosť 300. výročia smrti Nikola Šubiču Zrinského r.1866, Jungmannove oslavy v Prahe v roku 1873 a otvorenie univerzity v Zagrebe, mala zásadný význam pre politické kontakty so Slovanmi v Habsburskej monarchii<sup>14</sup>.

Od počiatku svojej existencie si *Matica slovenská* uvedomovala význam ktorý mohlo nadviazanie slovanských kontaktov priniesť pre posilnenie jej spoločenského i politického postavenia v monarchii. S týmto zámerom pristúpila krátko po svojom vzniku k výberu kandidátov na čestné členstvo. Medzi prvými menovanými bol A. I. Dobrianský, rusínsky biskup J. Gaganec z Prešova, srbský biskup N. Gruič, chorvatský župan S. Kukuljevič-Sakcin'ski, Slovinci F. Miklošič a J. Bleiweiss, z českých osobností F. Palacký<sup>15</sup>. Z ďalších významných osobností možno spomenúť prof. A.S. Budiloviča, protojejeja ruského kostola pri vyslanectve vo Viedni M. F. Rajevského.

Mimoriadne blízke kontakty mala *Matica* z uhorskými Rusínmi. Medzi zakladajúcimi členmi kultúrneho spolku Rusínov na Slovensku *Spoločnosti Sv. Jána Krstiteľ'a* v Prešove boli viacerí slovenskí narodovci a matiční dejatelia. *Spolok Sv. Jána Krstiteľ'a* v Prešove, menom Dobrianského a Pavloviča bol jedným z prvých, ktoré pozdravili ustanovujúce sa matičné zhromaždenie, ako o tom informovali *Pešť' budínske vedomosti* 25. aug. 1863. Intenzívne kultúrne kontakty mala *Matica* i neskôr so *Spolkom Sv. Vasilija* v Užhorode. V archíve *Maticy slovenskej* niet zmienok o jej kontaktoch so spolkom *Prosvita*. Pravdepodobne by ani podrobnejší výskum slovanských periodik tohto obdobia nedospel k iným výsledkom, pretože *Matica* sa i neskôr viac orientovala na rusílskú ukrajinskú inteligenciu v Haliči. Nie bez vplyvu na túto orientáciu mohla byť i činnosť A. I. Dobrianskeho, ktorý v 60. rokoch zohral významnú úlohu v slovenskej politike<sup>16</sup>.

Rozvíjanie kultúrnych kontaktov *Maticy slovenskej* so slovanskými spolkami malo sa rozvíjať v duchu Kollárovskej vzájomnosti bola orientovan "všeslovanský charakter". I pri určitých špecifikách, ako boli už tradične veľmi blízke kontakty s českou kultúrou a kontakty podfarbené politickými záujmami (účasť zástupcov *Maticy* na slávnostiach v Záhrebe a Prahe), uplatňovala sa tu snaha o rozvíjanie vzťahov so všetkými slovanskými národmi. Až po zatvorení *Maticy*, odkedy sa v slovenskej politike postupne presadila výraznejšia orientácia na spoluprácu s Ruskom, boli utlmené kontakty Slovákov s menšími slovanskými národmi a z politických dôvodov i s Ukrajincami v Haliči.

Tatiana Ivantyšynova. Slavic contacts of the Slovaks in the second half of the nineteenth century

*The author traces inter-Slavic contacts of Slovaks in the second half of the nineteenth century, particularly at the time of existence of Slovak Matica (1863–1875), which set exchange of books with Slavic Maticas and cultural centers, especially within the Austrian state, among others with the Russophile National House and Galician-Ruthenian Matytsia in Lviv, St. John the Baptist Society (Tovarystvo sv. Ivana Khrestytelia) in Presov, St. Basil Society in Uzhorod. It is stressed that after Slovak Matica had been closed, the contacts with other Slavs of the monarchy, also with the Ukrainians of Galicia (due to political reasons) figured less prominently in the Slovak politics, while orientation on Russia became more apparent.*

Key words: Slovaks, Slovak Matica, inter-Slavic relations.

- <sup>1</sup> Významom národného spolčovania pre konštituovanie moderného národa sa zaoberajú najmä práce O. Danna a ďalších.
- <sup>2</sup> Mimoriadne aktívna bola v tomto smere najmä generácia L'. Štúra, ktorej sa podarilo vytvoriť široké spektrum väzieb Slovákov na slovanské kultúrne spolky (matice), slovanské časopisy ap.
- <sup>3</sup> Akadémii mal riadiť 20 členný výbor zložený zo zástupcov všetkých rakúskych Slovanov. Česi a Poliaci mali mať po štyroch, ostatní po dvoch zástupcov. Pozri: Dejiny Slovenska III. – Bratislava, 1992. – S. 245.
- <sup>4</sup> Záborsky túto austroslovanskú, resp. čechofiliskú líniu načrtnol i v návrhu slovenského literárneho spolku, ktorý mal mať kontakty s českou Maticou. Haraksim L'. Matica slovenská a Slovakia // Matica slovenská v našich dejinách. – S. 150.
- <sup>5</sup> Bokes F. Dokumenty k slovenskému národnému hnutiu v rokoch 1848–1914, I. (1848–1867). – S. 173; prvýkrát uverejnil B. Polla // Historické štúdie. – 1960. – VI. – S. 323 a n.
- <sup>6</sup> Bokes F. C.d. – S. 171.
- <sup>7</sup> Haraksim L'. C.d. – S. 150.
- <sup>8</sup> V maďarskej úradnej terminológii sa pod termínom "panslavizmus" rozumeli nielen kontakty so Slovanmi a Ruskom, ale i všetky kultúrne, etnické slovenské prejavy.
- <sup>9</sup> Jeho autorom bol pravdepodobne Karol Kuzmány. Archív Matice slovenskej, Martin, (AMS), f. MS. – I/850.
- <sup>10</sup> Na Priglašeniye Matice slovenskej z roku 1863 reagoval za Národný dom v L'vove až v roku 1866 Kuzemskij.
- <sup>11</sup> AMS, f. MS. – I.
- <sup>12</sup> O kontaktoch J. Holovackého so Slovenskom a uhorskými Rusínmi pozri: Rudlovčáková H. K otázkam vzájomných kultúrnych stykov Slovákov a Zakarpatských Ukrajincov v polovici minulého storočia // Sborník Ševčenkovský / Fil. fakulta Univ. P. J. Šafárika v Prešove. V. (1965). – S. 149–152.
- <sup>13</sup> AMS, f. MS. – I/2130.
- <sup>14</sup> Pozri Butvin J. Slovanská vzájemnosť a Matica slovenská // HČ, VII (1960). – S. 383–398.
- <sup>15</sup> Zakladajúcim členom Matice sa stal i mladý V. I. Lamanskij, ktorý bol i priamym účastníkom jej zakladajúceho zhromaždenia. O vzťahoch Lamanského k Slovensku pozri: Ivantyšynová T. Česi a Slováci v ideológii ruských slavjanfilov. – Bratislava, 1987. – S. 135–137.
- <sup>16</sup> V zdravici národovcov Turca A. I. Dobrianskému uverejnenej v *Pešt'budinských vedomostiach* sa s uznaním písalo o jeho obhajobe "rovnoprávnosti jazykových národností" v Uhorsku // PV. – 1864. – I.